

KRITIKA

NAGY VIKTÓRIA – WALDHAUSER SZIMONETTA*

Spiegelungen 1.20 – Fókuszban a magyarországi németek

Spiegelungen. Zeitschrift für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas. Ungarndeutsche heute – Sprache und Zugehörigkeit. Heft 1/2020 Jg. 15. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet.

A *Spiegelungen. Zeitschrift für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas* [Tükröződések. A délkelet-európai német kultúra és történelem folyóirata] legújabb tematikus száma, mely *Ungarndeutsche heute – Sprache und Zugehörigkeit* [Magyarországi németek ma – Nyelv és hovatartozás] alcímmel jelent meg 2020 tavaszán, a közép-európai és délkelet-európai németek jelenét, nyelvi és identitásbeli helyzetét helyezi a középpontba. A kötet három nagy részre tagolható: az első nagyobb egység a tudományos írásokat foglalja magába. Ezek között találunk tanulmányokat – melyek a magyarországi németek történetével, demográfiájával, nyelvével, identitásával, kultúrájával és oktatási rendszerével foglalkoznak –, továbbá recenziókat, projektbeszámolót és tudósításokat is. A második egység magyarországi, romániai és németországi íróktól számos műfajból közöl irodalmi alkotásokat német nyelven; míg a harmadik egységben, mely a kötet kultúrarovata, többek között interjúk és laudációk olvashatók a dialektológia, a művészetek és a II. világháború témájához kapcsolódóan.

A kötetbe négy tudományos igényű tanulmány került beválogatásra. E fejezet címe megegyezik a kötet alcímével: *Ungarndeutsche heute – Sprache und Zugehörigkeit* [Magyarországi németek ma – Nyelv és hovatartozás].

Komlósiné Knipf Erzsébet *Ein soziolinguistischer Streifzug zur Sprache der deutschen Minderheiten in Ungarn* [Szociolingvisztikai barangolás a magyarországi németek nyelvében] című tanulmányában a magyarországi német nemzetiség jelenlegi nyelvi helyzetét mutatja be. Rövid áttekintést kapunk a nyelvi

---

* A szerzők az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola hallgatói E-mail: nagy.viktoria@gmail.com; waldhauser.szimonetta@gmail.com

helyzet történelmi háttéréről: a németiség a Magyarországon élő 13 nemzetiség egyike, betelepítésük főleg a 18. századra tehető. Ma Magyarországon három nagyobb területen élnek németek: (1) Budapeستől északra fekvő településeken és a Balaton-felvidéken, (2) Magyarország déli részén (Tolna megye és Bácska) és (3) az osztrák-magyar határ mentén. E nemzetiség megnevezése igen sokszínű: találkozhatók a *magyarországi német*, *dunai sváb*, *németmagyar* és *sváb* kifejezéssel is. A tanulmány bemutatja a szociolingvisztikai nyelvi adatok felmérésének módszereit, így a kötetlen beszélgetést, interjút, kérdőíves felmérést és nyelvi biográfia elemzését mélyinterjú segítségével. A tanulmány részletesen elemzi a nyelvcsere jelenségét – a nemzetiségi német nyelv helyi dialektusát napjainkban leginkább már csak az idősebb generáció beszéli –, a kódváltás formáit és a nyelvi kompetencia változását a német nemzetiség körében, továbbá interjúrészletekkel mutatja be a beszélők saját nyelvükről és nyelvhasználatukról való vélekedését.

Huber Ágnes *Ist ungarndeutsche Identität wählbar* [Választható a magyarországi német identitás]? című tanulmányában egy empirikus kutatás kerül bemutatásra, amely a Magyarországon élő német származású fiatalabb generáció etnikai és nemzeti identitástudatát vizsgálja. A kutatás hipotézise szerint a magyarországi német fiatal felnőttek körében új stratégia figyelhető meg az etnikai identitásuk alakítása terén. A kutatás azt járja körül, hogy mit jelent ma magyarországi németnek lenni, milyen etnikai jegyek rendelkeznek identitásalakító funkcióval, mely tradicionális értékek hogyan kerülnek helyettesítésre a médiában, mely faktorok motiválják a fiatalokat abban, hogy magyarországi németnek vallják magukat és hogy hogyan tudják önmagukat a nemzeti tudat kapcsán meghatározni. A kutatás keretein belül 2007 és 2009 között kvalitatív vezérfonal-interjúk készültek. Az interjúk kiindulópontjaként a megkérdezetteknek meg kellett határozniuk, hogy magyarországi németnek (svábnak) vagy magyarnak vallják-e magukat. Az interjúk kérdései kitérnek az identitás, etnikai identitás és nemzeti identitás jellemzőire, a származástudatra és a német identitás értékére, az egyének német kisebbség körében betöltött szerepére, továbbá arra is, hogy a megkérdezettek milyenek látják a német nemzetiség jelenét és jövőjét. A tanulmány hosszabb terjedelmű részleteket tartalmaz az interjúkból, valamint azok rövid interpretációját, melyek segítségével az olvasó megismerheti a magyarországi fiatal németek identitásának sajátosságait és sokszínűségét.

Michael Prosser-Schell *Folklorisierung als Aspekt der Kultur der deutschen »Nationalen Minderheit« in Ungarn* [A folklorizálódás mint a német nemzeti kisebbség kultúrájának aspektusa Magyarországon] című tanulmányában azt vizsgálja, hogyan jelenik meg a falusi építészet a *Deutscher Kalender* c. folyóirat 1958–1983 és 1984–1988 közötti számaiban. A folyóirat felépítésének rövid ismertetője után arról olvashatunk, hogy a kötetekben helyet kapott a vidéki életforma és a paraszti, falusi kultúra bemutatása is, többnyire fotók kíséretében. Az elemzések alapján három olyan jelenség fordul elő, ami a vidéki életformára

vonatkoztatva a magyarországi német kultúra ismertetőjegyének nevezhető: (1) a fotók, amelyeken az emberek népviseletben szerepelnek, vagy népviseletben tevékenységet végeznek, (2) a zenei (különösképp fúvós zenei) motívumok és (3) a falusi épületformák (főleg parasztházak és prэшházak). A folyóiratelemzés közép-pontjában a magyarországi németekre jellemző házépítési szokások és falusi épületformákra – mint például a parasztházak, kockaházak, favázas házak, prэшházak és pincefalvak – vonatkozó adatok, valamint az azokról készült fotók elemzésének bemutatása áll.

Tóth Ágnes és Vékás János *Nationalitäten in Ungarn 2001–2011. Ethnographische Prozesse im Spiegel der Volkszählungen* [Nemzetiségek Magyarországon 2001–2011. Etnodemográfiai folyamatok a népszámlálások tükrében, ford. Kerekes Gábor] című tanulmányukban bemutatott vizsgálat központi kérdése, hogy hogyan változtak meg a magyarországi nemzetiségek demográfiai jellemzői a két népszámlálás közötti időszakban. A tanulmányban bemutatásra kerülnek a nemzeti-etnikai identitás jellemzői és a kialakulásukat befolyásoló tényezők. Megtudhatjuk, hogy egy nemzetiség természetes növekedésének társadalomstatisztikai indikátorai az adott nemzetiség (1) összlétszáma és hányada, (2) korösszetételük, (3) gazdasági aktivitásuk és (4) iskolai végzettségük. A négy indikátor országos, megyei és az egyes települések szintjére vetítve kerül elemzésre. A tanulmányban táblázatok és ábrák segítségével mutatják be, hogy milyen változások történtek a két népszámlálás között a felsorolt indikátorok és szintek terén. A magyarországi németekre vonatkozóan megtudhatjuk, hogy összlétszámuk a 2001-es népszámláláshoz viszonyítva (120 344 főről 185 596 főre) nőtt. Megyei szinten megállapítható, hogy a magyarországi németek aránya egy megyében sem csökkent: arányuk Zala, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyékben nőtt a legnagyobb számban. Gazdasági aktivitásukat tekintve az alkalmazottak és a munkanélküliek száma nőtt, az álláskeresők száma csökkent. Az iskolázottság tekintetében a nemzetiségek között a németek esetében átlagon felüli az érettségivel rendelkezők száma.

A kötet *Institutionen* [Intézmények] c. fejezete a magyarországi német oktatásügyről számol be. Manzné Jäger Mónika, a bajai Eötvös József Főiskola Nemzetiségi és Idegen Nyelvi Intézetének főiskolai tanára az intézmény „nyelvtanulási műhelyét” (Sprachlernwerkstatt) mutatja be, amely innovatív oktatási környezetet biztosít pedagógushallgatóik és oktatóik számára, illetve amely évek óta országos és nemzetközi módszertani továbbképzések helyszíne. A magyarországi német oktatásról Müller Márta ad átfogó képet *Bildungswesen der Ungarndeutschen* [A magyarországi németek oktatási rendszere] című tanulmányában. A jogi háttér ismertetése után a közoktatás első fokától, az óvodai neveléstől kezdve a felsőoktatásig mutatja be a német nemzetiségi oktatás különböző szintjeit.

A *Quellen* [Források] c. részben Rainer Schubert *Lucian Blagas Die Entstehung der Metapher und der Sinn von Kultur* [Lucian Blaga A metafora születése és a kultúra értelme c. művéről] című írását találjuk. Schubert írásából megtudhatjuk,

hogy a román Lucian Blaga (1895–1961) munkássága külföldön kevésbé ismert, mivel ő – ellentétben más román kultúrateremtőkkel – hazájában volt aktív. *Geneza metaforei și sensul culturii* (1937) c. műve, amely egyike a legfontosabb kultúrfilozófiai írásainak, azonban megjelent német nyelven is *Die Entstehung der Metapher und der Sinn von Kultur* (2019) címmel. A mű fordítója egyben maga a tanulmány szerzője, Rainer Schubert. Ebben a művében Blaga többek között arra keresi a választ, hogy mi a jelentése a kultúrának, metaforának és stílusnak, hogy mi teszi egyedülállóvá az emberi fajt, és hogy mit jelent a kettős gondolkodás. A tanulmányban megjelenő Blaga-idézetek és azok schuberti interpretációját olvasva ismerhetjük meg Lucian Blaga munkásságát.

A *Projektwerkstatt* [Projektműhely] keretein belül Gajdos-Frank Katalin *Die Ungarndeutschen unter Überwachung in den Jahren 1945 bis 1956* [A magyarországi németek megfigyelés alatt 1945 és 1956 között] című írását olvashatjuk. Esettanulmányok segítségével részletes beszámolót kapunk a magyarországi németekkel kapcsolatos 1945 és 1956 közötti történelmi eseményekről. Gajdos-Frank ír a kitelepítésről és az internálás körülményeiről, a kényszermunkatábor rendszeréről, a szovjet fogságból való hazatérésről és az ÁVH munkájáról. Beszámol arról is, hogy négy kategóriába sorolhatók azok a megfigyelt magyarországi németek, akikről aktát tettek közzé. Az aktákba való felvétel oka lehetett (1) egy antidemokratikus kijelentés tétele, (2) a származásuk és a múltjuk, (3) az ügynökhálózat munkájában való részvétel vagy (4) a demokrácia elleni büntett (például menekülési kísérlet és illegális határátlépés). A kutatómunka az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (Budapest) dokumentumainak elemzésén alapul.

A *Fokus* [Fókus] című fejezetben ezúttal Rijekával, azaz Fiumével ismerkedhetünk meg, mely 2020-ban Európa egyik kulturális fővárosa. Ugyan magyarországi német vonatkozásban a város nem jelentős, Fiume korábban az Osztrák-Magyar-Monarchia része volt, így közvetetten kapcsolódik a kötet tematikájához. A város történelmébe Angela Ilić vezeti be az olvasót, melyet Fried Ilona és Ivan Jeličić mélyít el angol nyelvű tanulmányaikkal.

Üdvöztető, hogy a kötetben a primer irodalom is helyet kapott a tudományos írások mellett, így a *Literatur* [Irodalom] c. fejezetben magyarországi német, romániai német és német írók, költők művei jelennek meg. Elsőként Balogh Róbert magyarországi német író *Ich habe hier nichts mehr zu suchen* [Nincs már itt dolgom semmi!] című novelláját olvashatjuk Frank Ildikó és Andreas Kosek német fordításában, amely egy hazatérés különös történetét meséli el a három szereplő párhuzamos elbeszélésével, megelevenítve a magyarországi németeket sújtó malenkij robot és a kitelepítés okozta sebeket. Ezt követi Kiss Noémi írónő két, Zádor Éva által németre fordított novellája, *Turner* [Tornászok] és *Egel* [Piócák] címmel, melyek a Balaton segítségével idézik fel a 20. század hangulatát. A magyarországi német írókat két romániai német író műve követi. Thomas Perle – aki családjával

Németországba emigrált – Katzendorf/Kaca „faluírójának” naplóbejegyzésein keresztül mutatja be egy irodalmi díjkiosztó eseményeit, míg Lucian Hirschtől *Hypothesen* című művét olvashatjuk.

A lírai művek sorát Kalász Márton versei nyitják, melyek témája a családi visszaemlékezések, és amelyeket Kalász Orsolya, valamint Julia Schiff fordítottak németre. A magyarországi német költők sorát Korb Angela zárja *Trügerisch, Wie es wohl war* és *Nachricht* című verseivel, melyek az idő múlását tematizálják. A romániai német költészetet Christian T. Klein és Johannes Zultner versei képviselik a kötetben. Zultner verseiben szülőföldjét ismerhetjük meg, míg T. Klein első megjelent verseit olvashatjuk a fejezetben. Ezen verseket követi Nora Iuga román író, költő, fordító Georg Aeschl által németre fordított *in gedanken nenne ich dich Herr Lineal* című műve. Az irodalmi fejezet lírikus műveit José F. A. Oliver német költő *zum tode Werner Söllners* című verse zárja. Az irodalmi művek mellett a rescibányai Német Irodalmi Napok (Deutsche Literaturtage in Reschitza/Reșița) keretein belül átadásra kerülő Rolf-Bossert-émlékdíj 2020-as díjazottjának, Alexander Estis, Nora Iuga általi méltatását, a díjazott köszönőbeszédét, valamint egy válogatást is olvashatunk *Kleines Neurotikon* című művéből.

Az *Aspekte* [Nézőpontok] című fejezetben először Renate Lunzer észrevételeit olvashatjuk a Fiumében található D’Annunzio emlékművel kapcsolatosan felmerülő politikai érintettségéről. Ezt követően Otto Bartning Szükségtemplom építési programban végzett munkásságát ismerteti Tobias Zervosen, majd egy Bartning által tervezett erolzheimer-i diaszpóra-kápolna (Bartning-Diasporakapelle) jelentőségét méltatja Angela Ilić. 2019. november 24-én Iris Wolff író-nő irodalmi munkásságával megnyerte a Marieluise-Fleißer-díjat, melynek apropóján a laudációt tartó Klaus Hübner készített vele interjút. Többek között megtudhatjuk, hogy munkásságát a korai romantika formálta, valamint, hogy az író-nő irodalomértelmezésében egy szöveg először az olvasók fejében kel életre. A fejezet záró írása szintén egy interjú, melyet Sós Gabriella készített a magyarországi német dialektológia két jeles képviselőjével, Prof. Dr. Wild Katalinnal és Prof. Dr. Manherz Károllyal. Az interjú segítségével betekintést nyerhetünk az 1960-as évek óta az ország déli és északi régiójában zajló magyarországi német dialektológiai kutatás múltjába és jelenébe.

A folyóiratban számos recenziót, beszámolót, ismertetőt és méltatást is olvashatunk. A recenziók középpontjában a közép-európai és délkelet-európai régiók irodalmi kultúrája és történelme áll. Irodalmi vonatkozásban recenziót olvashatunk az 1848–1914 között keletkezett galíciai irodalmi művekben megjelenő vallási konfliktusok elemzésével foglalkozó monográfiáról és egy Herta Müller-kézíkönyvről. A történelmi vonatkozású tanulmánykötetetről, illetve monográfiákról készült recenziók témája a német kisebbség két világháború közötti parlamenti képvisellete, az 1940-es bukovinai kitelepítés, Münkler birodalom-elmélete a Habsburg

Birodalomra vetítve, a Habsburg Birodalom és a horvát tengerpart jogállami és szociokulturális kapcsolata és a magyarországi németek története 1944 és 1953 között. Német és angol nyelven olvashatunk beszámolókat nemzetközi konferenciákról, melyek témája a romániai németek 1933–1938 közötti történelme; Beszarábia, Dobruzsza és a Fekete-tenger térségének német nyelve és kultúrája, továbbá a délkelet-európai könyvtárak és levéltárak szerepe volt. Rövid ismertetőt találunk a kötetben a Király Edit és Olivia Spiridon által szerkesztett *Der Fluss. Eine Donau-Anthologie der anderen Art* c. antológiáról, Marko Dinić *Die guten Tage*, Helmut Erwert *Ellii oder Die versprengte Zeit*, Saša Stanišić *Herkunft* és Iris Wolff *So tun, als ob es regnet* c. regényéről. Walter Engel laudációjában Franz Heinz romániai német író, kulturális újságírót köszönti 90. születésnapja alkalmából, Ingeborg Szöllösi pedig Gert Fabritius művészetét méltatja a Fabritius alkotásai által gazdagon illusztrált írásában, mely az erdélyi-szász festő 80. születésnapja alkalmából készült.

A kötet végén található *Forum* [Fórum] c. részben az IKGS (Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas) a 2019 október és 2020 február közötti eseményeiről – konferenciákról, műhelytevékenységről, előadásokról, könyv- és filmbemutatókról, pódiumbeszélgetésekről, felolvasásokról, szimpóziumokról, projektekről – számol be, melyből megismerhetjük az intézet tevékenységének sokszínűségét.

A *Spiegelungen* legújabb kötete aktuális témákat dolgoz fel, és hiánypótló a német nemzetiséggel kapcsolatos írások terén. A folyóirat felépítése logikus, a benne található tanulmányok olvashatóak, könnyen értelmezhetőek, ugyanakkor tudományos igényűek. A tartalomjegyzéken túl a könyv külső borítója is egyaránt kiemeli a szerzők nevét. Minden egyes oldalt praktikusán kihasználva a kötet még könyvajánlót is tartalmaz. A szerkesztők ügyeltek arra, hogy a kötetbe változatos témájú és műfajú művek (tanulmányok, recenziók, beszámolók, laudációk, irodalmi művek, interjúk stb.) kerüljenek.

Örömteli, hogy számos tudományos igényű tanulmány jelent meg a kötetben, ami a magyarországi németek jelenével foglalkozik. Bízunk benne, hogy a *Spiegelungen* kötetei a jövőben is tartalmazni fognak olyan tanulmányokat, amelyek a magyarországi németek kultúrájával és történelmének 21. századi jellemzőivel foglalkoznak, hiszen azok megosztása és eljuttatása az érdeklődő olvasókhöz nem csak Magyarországon, hanem német nyelvterületen is nagyon fontos.